

'We moeten onze mouwen opstropen. Het zal nog moeilijk genoeg worden'¹

De LPF en andere politieke gelukzoekers

Nieuwkomers in de Haagse politiek zijn geen uniek verschijnsel. Al sinds het ontstaan van landelijke politieke partijen eind negentiende eeuw, duiken ze op gezette tijden op. De motivatie voor het oprichten van een nieuwe partij komt dikwijls voort uit onvrede met bestaande politieke partijen. Zo kan een bepaald maatschappelijk probleem door de gevestigde partijen onvoldoende worden onderkend. Ook kan het invullen van een politieke leemte een motief zijn om een nieuwe partij op te richten. Ten slotte kan onvrede over een standpunt van een bestaande partij een breuk betekenen waardoor er een afsplitsing ontstaat. Kortom nieuwe partijen zijn óf afsplitsingen van bestaande partijen óf groeperingen die denken een niche te hebben gevonden binnen het politieke krachtenveld en daarom de politiek ingaan.² Het effect van nieuwe partijen is achteraf gezien uiteenlopend. Waar de een als eendagsvlieg een plaatsje in de marge van parlementaire geschiedenis kreeg (denk bijvoorbeeld aan de Plattelandersbond) zijn anderen niet meer weg te denken van het politieke palet (kijk naar D66 en de SP). Meestal blijven nieuwkomers klein (zoals de PSP, de GPV of de PvdD), of verdwijnen ze snel uit het parlement (zoals RKNP of NMP). Een andere mogelijkheid is dat een partij toch weer aansluiting zoekt bij de moederpartij. Zo werd de Katholieke Nationale Partij (KNP) in 1955 door de bisschoppen gemaand terug te keren naar de Katholieke Volkspartij. Ook kan het voorkomen dat een partij na een grote zetelwinst geen vormbehoud kan tonen zoals bij de LPF het geval was. Deze laatste partij en zijn naamgever staan in dit artikel centraal. In vogelvlucht wordt gekeken naar de belangrijke elementen die een nieuwe politieke partij moet bezitten en wordt er gekeken waarin de LPF lijkt maar ook afwijkt van zijn politieke voorgangers.

Het politieke avontuur begon voor columnist, publicist en socioloog Pim Fortuyn eind november 2011. Toen werd Fortuyn als lijsttrekker gekozen bij Leefbaar Nederland (LN). Deze partij was na lokale successen van 'leefbaren' in Hilversum en Utrecht in 1999 opgericht om ook in Den Haag een plek te verwerven. Met tien virtuele zetels leek de toekomst van LN rooskleurig, maar het motto 'waar Pim komt, komt ruzie' bleek ook nu op te gaan.³ Begin februari 2002 gaf Fortuyn een interview aan *de Volkskrant* waarin hij zei: '(...) de islam is achterlijk, ik zeg het maar, het is een achterlijke cultuur'.⁴ Tevens vond hij dat het anti-discriminatiebeginsel, artikel 1 van de Grondwet, wel geschrapt kon worden en dat Nederland 'een vol land' was. Toen één van de journalisten opmerkte dat Fortuyn dit laatste volgens zijn partij niet mocht zeggen reageerde de lijsttrekker met de woorden 'daar moest ik me maar eens niet zoveel meer van aantrekken'.⁵ Een dag later brak het partijbestuur van LN met zijn lijsttrekker omdat Fortuyn dingen had gezegd die in strijd waren met het partijprogramma. Fortuyn zei dat hij alle ophef niet begreep omdat hij 'niets nieuws' had gezegd en besloot half februari een eigen partij op te richten; de Lijst Pim Fortuyn (LPF).⁶

Ondertussen deed Fortuyn wel nog als lijsttrekker van Leefbaar Rotterdam mee aan de verkiezingen voor de gemeenteraad op 6 maart 2002. De partij kwam, met Fortuyn aan het roer, vanuit het niets met zeventien zetels in de raad. Hij was zich terdege bewust van de moeilijkheden van een nieuwe politiek partij: 'Er is werk aan de winkel. We moeten onze mouwen opstropen. Het zal nog moeilijk genoeg worden.'⁷ Dat beloofde veel voor de Kamerverkiezingen die op 15 mei 2002 stonden gepland. Fortuyn maakte deze echter nooit mee omdat hij nog tijdens de campagne in aanloop naar de verkiezingen op 6 mei 2002 werd vermoord. De geëmotioneerde en verweesde partij die hij achter liet besloot na overleg met de familie Fortuyn de verkiezingen door te laten doorgaan. De Paarse partijen die jaren de dienst

hadden uitgemaakt, verloren die dag in totaal 43 zetels.⁸ De grote winnaar werd de partij zonder politiek leider. Met 26 zetels kwam de LPF in de Kamer, een novum in de parlementaire geschiedenis. Nog nooit eerder had een politieke partij vanuit het niets zo'n electoraal succes behaald.

Opkomst nieuwe politieke partijen

In het begin van de eeuwwisseling was er dus plaats in het politieke spectrum voor een nieuwe partij als de LPF. Wanneer nieuwe partijen in een historisch overzicht worden geplaatst valt op dat er in de jaren veertig en vijftig van de twintigste eeuw weinig beweging was in het electoraat. De politieke doorbraakgedachte, het in de bezettingsjaren door progressieve politici opgevatte plan om het geloof niet langer doorslaggevend te laten zijn voor een politieke keuze, mislukte jammerlijk. Partijen kozen ondanks hun grootste plannen voor terugkeer naar de verzuilde structuur die ook in de jaren dertig het politieke beeld bepaalde. Buiten de drie aan de zuilen gelieerde hoofdstromen, de confessionelen, de liberalen en de socialisten, was er weinig ruimte voor nieuwe partijen. Waren het in 1933 nog 54 partijen die deelnamen aan de verkiezingen, in 1946 waren dit er, mede door de in 1935 ingevoerde waarborgsom, nog slechts 10. In 1948 kwamen er twee bij, waarvan alleen de door Ch.J.I.M. Welter geleide afsplitsing van de KVP een zetel wist te bemachtigen. Pas in 1959 kwam de eerste echte debutant in de Kamerbankjes: de Pacifistisch-Socialistische Partij (PSP). Deze partij profiteerde van de verlaagde kiesdrempel die door de uitbreiding van de Tweede Kamer in 1956 van 100 naar 150 zetels was ontstaan. Met twee zetels maakte zij haar entree, maar daar lag de gevestigde orde geen nacht wakker van. Eenmaal in de Kamer werden de pacifisten niet erg serieus genomen.

Het electoraat begon pas echt te schuiven vanaf het midden van de jaren zestig. Vanaf dat moment werd de groep zwevende kiezers steeds groter en daar profiteerde nieuwe partijen ook van. Democraten 1966 kwam in 1967 met zeven zetels in de Kamer en ook de Boerenpartij ging van drie naar zeven zetels. De komeetachtige entree van D66 haalde zelfs de *New York Times*. De Boerenpartij van de boer Hendrik Koekoek werd gezien als een protestpartij van ontevreden boeren en burgers, D66 trok vooral ontevreden jongeren en intellectuelen en presenteerde zich duidelijk als een partij met een alternatief. Eind jaren zestig volgde de Politieke Partij Radicalen (PPR), een radicaalchristelijke partij die was ontstaan uit onvrede met de christelijke partijen. In 1971 trad een nieuwe partij, een afsplitsing van de PvdA, DS'70, zelfs direct toe tot de regering. In de jaren zeventig besloten de christelijke partijen ARP, KVP en CHU te fuseren tot het Christen-Democratisch Appèl (CDA). Hierdoor ontstond ruimte voor nieuwe partijen die het niet eens waren met deze fusie. Zo ontstond in 1971 de Reformatorisch Politieke Federatie (RPF) en in 1981 volgde de Evangelische Volkspartij (EVP). In 1994 betrad een golf nieuwelingen het groene tapijt van de plenaire zaal, de ouderenpartijen AOV en Unie 55+, de Centrumdemocraten en de SP. Die laatste had lang moeten wachten, de viering van het twintigjarige bestaan van de partij was al achter de rug. Voor een enorme electorale schok zorgden de Leefbaren en de LPF. Na jaren waarin Paars de dienst had uitgemaakt voelden veel kiezers zich pas echt gehoord door de nieuwe partij van Fortuyn. In 2006 gaf de intrede van de Partij voor de Dieren aanleiding voor internationale verbazing: hoe kon een one-issuepartij die zich richtte op dierenwelzijn met twee zetels in een nationale volksvertegenwoordiging komen?

Basisrecept voor een nieuwe partij

Wie een nieuwe smaak wil toevoegen aan de politieke kaart kan niet zonder de volgende basisingrediënten: het belangrijkste is het vinden van een 'niche', een onderwerp of een manier van presenteren waarmee de partij zich onderscheidt van de andere partijen en waarmee zij zich

verzekerd weet van een doelgroep van voldoende omvang.⁹ Dat gaat het best wanneer een nieuwkomer zich een onderwerp toe-eigent dat door de gevestigde partijen is verwaarloosd, vergeten of verprutst. Een partij die goed in staat is zijn kansen te kiezen en een helder programma heeft, maakt de meeste kans van slagen. De Boerenpartij richtte zich op het platteland, maar kreeg door haar anti-establishment-optreden ook veel sympathie in de steden. D66 en Leefbaar Nederland keerden zich tegen het 'regentendom' en de 'achterkamertjespolitiek'. De LPF deed dat ook, en voegde daar het vreemdelingenbeleid als agendapunt aan toe.

Vervolgens is het opbouwen van een goede partijorganisatie een essentieel onderdeel, met aan het hoofd van die organisatie een charismatisch figuur die het bindmiddel is voor zowel de partij als de toekomstige kiezers. Met de komst van de onbesuisde boer Arend Braat kwam de Plattelandsbond in 1919 in de Haagse spotlights. Het onconventionele, dikwijls groffe optreden optreden van Braat die lak had aan de parlementaire omgangsvormen zorgde voor veel irritatie bij zijn collega-parlementariërs.¹⁰ Zo verging het ook boer Koekoek die een meester was in het manipuleren en irriteren van de andere Tweede Kamerleden. De parlementariërs wisten niet hoe ze moesten ingaan op de vaak onduidelijke gedachtespinsels van de boerenleider. Ook Hans Janmaat die tussen 1982 en 1986 en 1989 en 1998 Kamerlid was voor de Centrum Partij (CP) en later de Centrum Democraten (CD) zorgde voor veel beroering.¹¹

Met de komst van nieuwe partijen en hun charismatische leiders werden de parlementaire omgangsvormen opgeschud. Ook de LPF had een charismatisch leider in de persoon van Fortuyn die met zijn soms sarrende optreden tijdens verkiezingsdebatten tegenstanders als met name Melkert en Dijkstal bijna tot waanzin dreef. Na de gemeenteraadsverkiezingen van 6 maart 2002, waarbij Leefbaar Rotterdam met 17 zetels in de raad kwam, werden de landelijke lijsttrekkers van CDA, VVD, PvdA, D66, GL en de LPF uitgenodigd voor een televisiedebat bij de NOS. De sfeer was zeer ongemakkelijk. Vooral de paarse partijen was een stevige slag toegebracht. Fortuyn zat er soeverein bij en pakte de landelijke lijsttrekkers Dijkstal (VVD), De Graaf (D66) en Melkert (PvdA) stevig aan. Vooral de laatste had het zwaar in het debat, keek voortdurend weg van Fortuyn en vroeg getergd of interviewer Witteman ervoor wilde zorgen dat Fortuyn hem niet meer interrumpeerde.¹² VVD-prominent Hans Wiegel analyseerde het debat later. Volgens hem haalden de paarse politici in het debat twee zaken door elkaar: het zijn van elkaars politieke tegenstander en de persoonlijke verhouding die ze met Fortuyn hadden.¹³ Melkert gaf later toe dat hij in het debat niet goed gereageerd had op Fortuyn. De PvdA-leider, die getrouwd was met een Chileense vrouw, voelde zich persoonlijk aangevallen toen de LPF-leider zei dat het 'dweilen met de kraan open' was door de toestroom van buitenlanders.¹⁴ Voor de gevestigde orde was het moeilijk om een goede manier te vinden om te gaan met Fortuyn die vaak met puntige one-liners het debat op scherp zette. Politicoloog Marco Schikhof onderscheidde in 2002, het jaar van Fortuyn, dan ook de volgende reacties op nieuwkomers bij de gevestigde orde. In de eerste plaats wordt de nieuwkomer beschouwd als overbodig, de oude partijen menen dat de nieuwe partij niets voorstelt of ze vinden dat hetgeen de nieuwkomer wil al lang wordt ondervangen door de bestaande partijen. In de tweede plaats is het partijprogramma van de nieuwkomer te vaag of zijn de standpunten inconsistent en daardoor onhoudbaar. In het ergste geval kan de gevestigde orde de nieuwe partij kwalificeren als 'eng' of 'gevaarlijk'.¹⁵ Of zoals Lucardie zegt: 'Nieuwe partijen worden door gevestigde partijen zelden liefdevol in het partijstelsel opgenomen maar meestal zo snel mogelijk platgedrukt, leeggezogen danwel doodgeknuffeld of op zijn best genegeerd.'¹⁶ Nieuwkomers brachten de taal van de straat voor korte tijd naar het Binnenhof. Gaandeweg hun parlementaire loopbaan, die bij zowel Braat als Koekoek eindigde door ruzie binnen de eigen partij, pasten zij zich steeds meer aan aan de parlementaire mores of roerden ze zich steeds

minder in de debatten. Ook al doen sommige debutanten naar buiten toe of zij lak hebben aan de Binnenhofse mores, zij ontkomen er niet aan zich het Reglement van Orde, het huishoudelijk reglement van de Kamer, grondig in te prenten. Zonder die kennis van procedures en regels lopen debutanten die iets willen bereiken in de politiek onverbiddeijk vast.

Met een charismatisch leider alleen is een partij er niet. De kandidatenlijst dient zorgvuldig te worden samengesteld, met een keuze uit diverse 'smaken', dat wil zeggen afkomstig uit verschillende lagen van de samenleving en bij voorkeur regionaal gespreid. Rotte appels moeten er zo snel mogelijk tussenuit worden geplukt om imagoschade in de toekomst te voorkomen. Toch is het voor nieuwe partijen ontzettend moeilijk om personen met een schaduwwijk verleden er tijdig tussen uit te filteren. Zo moest Geert Wilders in 2010 in allerijl een kandidatenlijst samenstellen en kwamen later toch een aantal minder prettige zaken aan het licht. Zijn fractie was van negen in 2006 naar 24 zetels in 2010 gegaan. Na onthullingen door een journalist werd duidelijk dat 7 van de 24 Kamerleden in het verleden in de fout waren gegaan. Er was een Kamerlid waartegen aangifte was gedaan wegens vermeende mishandeling, een ander had een drankprobleem, weer iemand anders had gelogen over zijn cv en ten slotte was er een veroordeling wegens ontucht met een ondergeschikte. Ook bij de Boerenpartij bleken bijzondere types aan het roer te staan. De leider van de partij bleek zelfs zijn eigen pony's te verwaarlozen. Ook bij de LPF bleken een paar probleemgevallen het tot Kamerlid te hebben geschopt. En zorgde onenigheid binnen de fractie voor veel geruzie op straat. Natuurlijk was door de gewelddadige dood van Fortuyn de politieke entree voor de LPF zeer moeilijk maar Fortuyn had zich, zij het zijdelings, wel bezig gehouden met de rekrutering van zijn mensen. Maar ook een partij als de SP die net als de PVV binnen relatief korte tijd een grote electorale klapper maakte, zag met lede ogen aan dat er op gezette tijden problemen ontstonden met Kamerleden die niet in wilde stemmen met de verplichte afdrachtregeling.

Ruzie, fusie, of toch verankert in het bestel?

Bezien we de nieuwkomers die vanaf 1945 hun entree hebben gemaakt dan valt op dat het maar weinig partijen is gelukt om blijvend een plaats in het politieke bestel in te nemen. De meesten zijn verdwenen ten gevolge van *ruzie*, zoals de hierboven genoemde partijen, of zij bundelden hun krachten in een *fusie*, daarvan zijn de vier partijen CPN, PPR, EVP en PSP die opgingen in GroenLinks een voorbeeld. Wat voor alle nieuwe partijen lastig blijft is het waarborgen van eenheid in de partij. Het voorbeeld van een partij die volledig de mist inging door politieke onervarenheid en onverenigbaarheid van karakters, ligt nog vers in het geheugen. 'Ik blijf erbij, als je twee LPF'ers hebt, heb je drie ruzies en vier declaraties', vatte oprichter van Leefbaar Nederland Jan Nagel niet zonder leedvermaak de misère bij de LPF eens samen.¹⁷ De LPF werd in 2002 opgericht, veroorzaakte een electorale schok door uit het niets met 26 zetels in de Kamer te komen, maar hield geen stand. Of dit wel gelukt was als lijsttrekker Fortuyn nog had geleefd is speculeren. Feit blijft wel dat alle begin voor politieke nieuwkomers moeilijk is. Op 1 januari 2008 is de partij officieel opgeheven. Ook bij de ouderenpartijen AOV en Unie55+ ging het door interne twisten mis. Dit gold ook voor de CD. D66 en de SP zijn in feite de twee partijen, die betere en minder tijden kenden, nog steeds een plek hebben binnen het parlementaire bestel. Het aanmeten van een onderscheidende rol is een vereiste om te kunnen overleven in de politieke arena. In de Kamer komen is relatief makkelijk maar wie zich daar wil handhaven moet sterk in zijn schoenen staan.

Charlotte Brand is als parlementair historicus werkzaam bij het Centrum voor Parlementaire Geschiedenis aan de Radboud Universiteit Nijmegen. Ze werkt daar onder meer aan een proefschrift over afgetreden bewindspersonen uit de periode 1918-1967.

---

¹ Uitspraak van Pim Fortuyn enkele dagen voor zijn dood tijdens een gesprek met Henk Krol, hoofdredacteur van *de Gay Krant*. Krol stelde de vraag: 'Zou het niet mooi zijn als je zou overlijden, dan ben je voor eeuwig een mythe?'. Fortuyn antwoordde: 'Het is nu niet de tijd voor een martelaar of een mythe. Er is werk aan de winkel. We moeten onze mouwen opstropen. Het zal nog moeilijk genoeg worden. Maar ik beklag me niet. Ik heb er zelf voor gekozen. Ik voel het als een van boven ingegeven plicht.', *Algemeen Dagblad*, 11 mei 2002.

² Dit artikel is grotendeels gebaseerd op een eerder verschenen artikel: Anne Bos en Charlotte Brand, 'Nieuwkomers: doodlopers? De opkomst en ondergang van nieuwe politieke partijen in de Tweede Kamer (1946-2006)', *Openbaar Bestuur: tijdschrift voor beleid, organisatie en politiek* vol. 18 (2008) p. 24-28.

³ *de Volkskrant*, 22 augustus 2001. Uitspraak van Ton Kee, bestuurder aan de faculteit geneeskunde van de Rijksuniversiteit Groningen die Fortuyn kende sinds hun beider studie bestuurskunde aan de Vrije Universiteit in Amsterdam in 1968.

⁴ *de Volkskrant*, 9 februari 2002.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Het Parool*, 11 februari 2002.

⁷ Antwoord geciteerd in *Algemeen Dagblad*, 11 mei 2002.

⁸ De PvdA verloor het meest en ging van 45 naar 23 zetels. De VVD verloor van 14 van zijn 38 zetels en D66 werd gehalveerd tot 7 zetels.

⁹ Paul Lucardie, 'Van profeten en zweepen, regeringspartners en volkstribunen. Een beschouwing over de opkomst en rol van nieuwe partijen in het Nederlandse politieke bestel', C.C. van Baalen e.a. (red.), *Jaarboek Parlementaire Geschiedenis 2002. Nieuwkomers in de politiek* (Den Haag 2002) p. 10-19, aldaar p. 13.

¹⁰ Koen Vossen, *Vrij vissen in het Vondelpark. Kleine politieke partijen in Nederland 1918-1940* (Amsterdam 2003) p. 117-127.

¹¹ Charlotte Brand, 'De Tweede Kamer en de omgang met Hans Janmaat, politicus in de periferie. Het paspoortfraudedebat, 17 oktober 1996', in: Jan Willem Brouwer, Peter van der Heiden en Jan Ramakers (red.), *Politiek als passie. Twaalf opmerkelijke naoorlogse debatten* (Amsterdam 2007) p. 103-114, aldaar p. 103.

¹² NOS-debat, 7 maart 2002.

¹³ Bert Vuijsje, *Avonturen in besturen. Gesprekken met Hans van Mierlo, Ruud Lubbers, Hans Wiegel en velen anderen* (Amsterdam 2006) p. 192.

¹⁴ *Algemeen Dagblad*, 8 maart 2002.

¹⁵ Marco Schikhof, 'Invloed nieuwe partijen op gevestigde orde is tijdelijk', *de Volkskrant*, 1 febr. 2002.

¹⁶ Lucardie, 'Van profeten en zweepen', p. 12-13.

¹⁷ *NRC Handelsblad*, 28 aug. 2004.